

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir Uluslararası Kuruluş Üyeliği: Beynelmilel Ziraat Enstitüsü

Seda Örsten Esirgen*

Özet

Osmanlı Devleti, uluslararası hukuk ilişkilerini XVIII. yüzyıldan itibaren modern bir şekilde dönüştürmeye başlamış; XIX. yüzyılda sağlık, ulaşım, fikri mülkiyet gibi farklı konularda akdedilen çok taraflı düzenlemeleri kabul ederek, uluslararası hukukta ortaya çıkan gelişmeleri yakından takip etmiştir. XX. yüzyılın ilk yıllarında ise artık oluşturulmaya başlanan uluslararası kuruluşlara Osmanlı Devleti'nin de üye olarak katıldığı görülmüştür. Bunlar arasında Roma'da kurulan Beynelmillel Ziraat Enstitüsü de bulunmaktadır.

Dünya genelinde tarım ve gıda durumunu takip amacıyla bir örgüt kurulması fikri ilk olarak XIX. yüzyılın sonlarında ortaya çıkmıştır. XX. yüzyılın başında bu konuda atılan adımlar neticesinde 1905 yılında Roma'da toplanan bir uluslararası konferansta Beynelmillel Ziraat Enstitüsü'nün kurulmasına karar verilmiştir. Söz konusu Enstitü'nün faaliyetleri İkinci Dünya Savaşı sırasında durmuş ve Enstitü, 1948 yılında resmen sona erdirilerek, görevleri yeni kurulan Gıda ve Tarım Örgütü'ne (FAO) devredilmiştir.

40 yıldan fazla bir süre faaliyet gösteren bir uluslararası kuruluşun üyeleri arasında önce Osmanlı Devleti, ardından Türkiye Cumhuriyeti Devleti olarak yer alınması, Türk hukuk tarihi açısından henüz incelenmemiş bir üyelik sürecini de karşımıza çıkarmaktadır.

Osmanlı Devleti, Enstitü'nün kuruluşuna hukukî dayanak olan 7 Haziran 1905 tarihli sözleşmeye taraf olmuş; gerek Konferans'a katılmadan önceki, gerek Sözleşme'nin imzalanması sürecindeki hukukî gelişmeler, Osmanlı dönemi arşiv belgelerine yansımıştır.

Enstitü'nün Birinci Dünya Savaşı dönemindeki tutumu, Millî Mücadele'nin zafere ulaşmasıyla başlayan Lozan Barış Görüşmelerinde gündeme gelmesi ve ardından yeni kurulan Türk devletinin uluslararası hukuktaki konumu açısından da Enstitüye üyeliği, önem arz eden konular arasındadır. Söz konusu sözleşme, aynı zamanda Osmanlı

* Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Kamu Hukuku Bölümü, Ankara/TÜRKİYE, orsten@law.ankara.edu.tr, ORCID:0000-0002-7634-8092, DOI: 10.37879/9789751756480.2023.30

Devleti ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki devamlılık/halefiyet tartışmalarında başvurulmuş Lozan Antlaşması'nın 99.maddesinde yeniden yürürlüğe gireceği öngörülen düzenlemeler arasındadır.

Görüldüğü üzere, Türk hukuk tarihi açısından önemli bir geçiş sürecinde, uluslararası bir kuruluşa taraf olmanın farklı boyutları araştırılmaya muhtaçtır. Nitekim tebliğ, TÜBİTAK'ın ARDEB-1001 Programı kapsamında desteklenen 220K076 numaralı Projenin de bir parçasını oluşturmaktadır.

Bu doğrultuda tebliğde gerek Osmanlı döneminde gerek Lozan Konferansı'nda ve Cumhuriyet döneminde Beynelmül Ziraat Enstitüsü hakkındaki hukuki gelişmelerin, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi arşiv belgeleri ışığında değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Böylece Osmanlı Devleti'nin üyelik sürecindeki gelişmeler kadar, Enstitü'nün Birinci Dünya Savaşı dönemindeki faaliyetlerinin Lozan görüşmelerine etkisi ya da Kuruluş Sözleşmesi'nin Cumhuriyet döneminde yeniden yürürlüğe giriş sürecinde Devletin yaklaşımı ortaya konulmuş olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türk Hukuk Tarihi, Uluslararası Hukuk, Lozan Antlaşması, Beynelmül Ziraat Enstitüsü, Uluslararası Örgütler.

An International Organization Membership from Ottoman to the Republic: The International Institute of Agriculture

Abstract

The Ottoman Empire started to transform its international legal relations into a modern form in the 18th century and followed the developments in international law by accepting multilateral regulations on different issues such as health, transportation and intellectual property in the 19th century. From the first years of the 20th century, it was seen that the Ottoman Empire also participated as a member in the international organizations that were started to be established. One of them is the International Institute of Agriculture established in Rome.

The idea of setting an international organization to improve the world's agriculture and food situation first emerged at the end of the 19th century, and in 1905, at an international conference held in Rome, it was decided to establish the International Institute of Agriculture. Firstly Ottoman Empire and then the Republic of Turkey became a member of the Institute, which operated for more than 40 years. However, the process of this membership has not yet been examined in terms of Turkish legal history.

The Ottoman State was a party to the Convention dated June 7, 1905, which was

the legal basis for the establishment of the Institute. The Convention is also among the arrangements that will be put into effect again in Article 99 of the Treaty of Lausanne, which is referred to in the continuity/succession discussions about the Ottoman Empire and the Republic of Turkey. The Institute's attitude during World War I, the negotiations about the Institute at the Lausanne Peace Conference, and then its membership of the newly established Turkish state to the Institute in terms of the position of in international law are among the important issues.

As it can be seen, the different aspects of being a party to an international organization need to be studied in terms of an important transition period of Turkish legal history. In this regard, it is aimed to evaluate the legal developments about the International Institute of Agriculture both in the Ottoman and Republican periods in the light of the archival documents. Therefore, in addition to the developments in the membership process of the Ottoman State, the effect of the Institute's activities during the First World War on the Lausanne negotiations or the approach of the State in the re-enactment of the Foundation Agreement in the Republican period will be revealed.

Keywords: Turkish Legal History, International Law, Treaty of Lausanne, International Institute Of Agriculture, International Organizations.

I. Beynelmîlel Ziraat Enstitüsü'nün Kurulması ve Faaliyetleri

Dünya genelinde tarım ve gıda durumunu takip amacıyla bir örgüt kurulması fikri ilk olarak XIX. yüzyılın sonlarında ortaya çıkmıştır. Paris'te ilk uluslararası tarım kongresinin yapıldığı 1889 yılından sonra, Budapeşte, Roma ve Viyana'da düzenlenen kongrelerle bu konuda devletlerarası iş birliğinin kalıcı olması yönünde adımlar atılmıştır. Bunun yanında, Amerikalı David Lubin'in Washington, Londra ve Paris'te farklı hükümetlerin desteğini aramakla beraber, ancak Ekim 1904'te İtalya kralı III. Victor Emmanuel ile bir araya geldiğinde, “amaçlarında kesinlikle apolitik olan ... tarım sınıflarının tüm bileşenleri için bir dayanışma aracı olacak uluslararası bir kurum” kurmaktan bahsederek, İtalya'dan destek bulabilmiştir. İtalya'nın o dönem için sömürgeci emelleri boşa çıkmış genç bir ulus olmakla, bu proje aracılığıyla uluslararası etkilerini güçlendirmeyi amaçladığı da literatürde dile getirilmiştir.¹

1905 yılında İtalya kralının öncülüğünde Roma'da toplanan bir uluslararası

1 Niccolò Mignemi, “Italian agricultural experts as transnational mediators: the creation of the International Institute of Agriculture, 1905 to 1908”, *Agricultural History Review*, British Agricultural History Society, C 65, S. 2, 2017, s. 254-256.

konferansta Beynelmîel Ziraat Enstitüsü'nün kurulması, tarım konusunda o tarihe kadar ortaya çıkan uluslararası gelişmelerin, farklı bir yöne evrilmesini sağlamıştır.

Üç yıllık bir hazırlık sürecinden sonra 1908'de faaliyete geçen ve dünyanın her yerinden mahsuller, fiyatlar, hastalıklar ve tarım sistemleri hakkında bilgi toplamak, incelemek ve yayınlamakla görevli olan Enstitü, Avrupa'nın kendisini dünyanın merkezi olarak gördüğü, küreselleşmenin ekonomik, politik ve kültürel kesişme noktasında yer almıştır.²

Enstitü'nün, bir kanadını Hükümet temsilcilerinin, diğer kanadını tarım birliklerinin temsilcilerinin oluşturduğu, bir çeşit iki kanatlı bir tarım parlamentosu olarak çalışması düşünülmüştür. Özellikle Almanların, tarım birliklerinin temsilcilerinin bulunmasını dengeleyici bir rol üstlenmelerinin önemini vurguladıkları literatürde belirtilmiştir. Üstelik medeni hukuk ve ticaret hukukunun yeknesaklaşmasından bahsedilmiş; Enstitü'nün bu konudaki uyuşmazlıkların çözümünü de hızlandıracağı öngörüsü dile getirilmiştir. Ayrıca özellikle Amerika'ya doğru yönelen göç sorununun çözümünde de Enstitü'nün rol oynaması beklenmiş; ekonomik ve sosyal refahın sağlanmasında, göçmenlerin ve işçilerin korunmasında olası etkilerinin 20. yüzyıla damgasını vurabileceği ifade edilmiştir. Öyle ki, kuruluşundan bir yıl sonra Enstitü'yle birlikte "Pax Romana" ruhunun yeni bir biçimde somutlaştığı ve artık kılıç aracılığıyla değil, bilim ve akıllı tarımın bir sonucu olarak sağlanacağı dile getirilmiştir.³

Ancak yakın tarihin şaşkırtıcı gelişmelerinden biri olarak, Birinci Dünya Savaşı sırasında, savaşan ve savaşmayan ulusların temsilcilerinin ortak sorunları tartışmak için Roma'daki bu Enstitü'de toplanmış olmalarıdır. Dolayısıyla ele alınan sorun, siyasî ya da askerî değil, devletlerin çatışan amaçları ya da ulusal özelemleri ya da toprak hırslarıyla ilgili meseleler olmayıp, dünyanın tarımsal kalkınması ve gıda temini ile ilgili olup, savaşın galibini de, mağlubunu da aynı şekilde yok edecek bir sorundur.⁴

Bu doğrultuda tarım ürünleri ve özellikle temel gıda maddeleri açısından güvenilir bilgiye ihtiyaç duyulması, devletler arasında çıkar çatışması yaratma olasılığı dikkate alındığında, Enstitü'nün rolünün daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır.⁵

2 Mignemi, agm., s. 255.

3 Luzzatti, Luigi, "The International Institute of Agriculture", *The North American Review*, C 182, S. 594, May 1906, s. 651-656.

4 Laura Lubin Saqui, "The International Institute of Agriculture: An Experiment in International Cooperation", *Proceedings of the Annual Meeting (Western Farm Economics Association)*, C 17, 1944, s. 1.

5 Luzzatti, agm., s. 651, 652.

II. Osmanlı Devleti'nin Üyeliği

Osmanlı Devleti, Enstitü'nün kuruluşunun hukukî dayanağı olan 7 Haziran 1905 tarihli Sözleşme'ye taraf olmuş; gerek Konferans'a katılmadan önceki, gerek Sözleşme'nin imzalanması sürecindeki hukukî gelişmeler, Osmanlı dönemi arşiv belgelerine yansımıştır.

Osmanlı Devleti, Enstitü'nün kuruluşundan Hariciye Nezareti aracılığıyla haberdar olmuştur. İtalya Hariciye Nezareti, İtalya kralının beynelmilel bir ziraat cemiyeti kurmaya teşebbüs ettiğini bildirmiş; buna öncülük eden Amerikalı David Lubin'den de bahsetmiştir. Ayrıca ziraatçıların milletlerin geleceği üzerinde büyük bir nüfuzla sahip olmalarına rağmen, birbirleriyle ilişkilerinin bulunmadığına vurgu yapılarak, her türlü siyasi amaçtan uzak şekilde dünyanın çeşitli ülkelerinde tarım şartlarını incelemek, ürün elde edilmesinin kolaylaştırılması ve masrafların azaltılması hedefi belirtilmiştir. Bu cemiyete iştirak etmeye karar verecek devletlerin delegelerinin toplanma merkezi olarak Roma şehrinin seçildiği de bildirilmiştir.⁶

İtalya Hariciye Nezareti'nin konuyla ilgili takriri, bizzat İtalya sefiri tarafından Hariciye Nazırı (Ahmed) Tefvik Paşa'ya sunulmuş; Tefvik Paşa da, 18 Şubat 1905 tarihli bir tezkereyle bu girişime iştirak edilmesinin ve Mayıs ayında Roma'da yapılacak toplantıya katılacak Osmanlı temsilcisinin belirlenmesinin beklendiğini Padişaha bildirmiştir.⁷

Bu doğrultuda belirlenen Roma Sefiri Mustafa Reşid Bey, Ziraat Heyet-i Fenniye üyesi Cemil Bey ve Hüdavendigâr Vilayeti Ziraat Okulu öğretmenlerinden Hüseyin Efendi olmak üzere üç kişilik bir heyet, görüşmelerde Osmanlı Devleti'ni temsil etmiş⁸; 29 Mayıs-6 Haziran 1905 tarihleri arasında sürdürülen görüşmeler sonucunda ortaya çıkan ve Enstitü'nün kuruluşunu düzenleyen sözleşmeyi Osmanlı Hükümeti adına Reşid Bey imzalamıştır. Sözleşmenin 3. maddesine göre⁹ üye devletlerin beş sınıf olarak tasnif edilmesi, Osmanlı Devleti'nin de “düvel-i

6 Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Yıldız Perakende Evrakı Hariciye Nezareti Maruzatı (Y.PRK.HR.), 34/58-2.

7 BOA, Y.PRK.HR., 34/58-1.

8 BOA, Hariciye Nezareti İdare (HR.İD.), 1336/34-2.

9 3. Madde: Müessesenin Meclis-i Umumisi müşarık devletlerin vekillerinden mürekkep olacaktır. Her bir devlet bulundurduğu delegelerin miktarı ne olursa olsun Mecliste dahil olduğu sınıf tarafından tayin olupun onuncu maddede zikr ve tasrih edilecek re'yi haiz olacaktır. *Düştur*, II. Tertip, C 1, s. 834.

muazzama sırasında dahil olması iktiza eden ve on altı hükümetten müteşekkil bulunan birinci kısım itibariyle” ödeme yapması öngörülmüştür.¹⁰

Enstitü'nün kuruluşunun gerçekleşmesiyle ilgili olarak Roma Sefareti'nden gönderilen ve Osmanlı Hariciye Nezareti'ne 7 Haziran 1905 tarihinde ulaşan telgrafta, Roma merkezli kurulacak Enstitü'nün oluşumu ve yönetimi konusunda düzenlenen senedin “ad referendum” olarak imzalandığı bildirilmiştir. Bu doğrultuda, Konferansa iştirak eden her bir devletin sözleşmeyi onaylama hakkının saklı tutulduğu; Konferansta alınan kararların ise ayrıca posta yoluyla gönderileceği de belirtilmiştir.¹¹

Söz konusu toplantıda Osmanlı Devleti'ni temsil eden heyette bulunan Ziraat Heyet-i Fenniyesi üyelerinden Cemil Bey, kongre görüşmelerine ve kongrede alınan kararlara ilişkin bir layihayı Hariciye Nezareti'ne sunmuştur. Layiha, ayrıca 28 Haziran 1905'te Babiâli'ye gönderilmiş; ardından Orman, Maadin ve Ziraat Nezareti de haberdar edilmiştir.¹²

Cemil Bey'in sunduğu layihanın içeriği üç noktada özetlenebilir: 1) Osmanlı Devleti'nin Roma'da kurulması kararlaştırılan Beynelmilel Ziraat Enstitüsü'ne iştirak etmesi; 2) Enstitü'ye daimî bir delege seçilerek tayin edilmesi; 3) Osmanlı Devleti'nden gönderilecek ziraat istatistiklerinin hazırlanması ve iştirak edilecek sınıf için yıllık ödenmesi gereken tahsisat. Layihanın değerlendirilmesinin ardından yaklaşık bir ay sonra Orman, Maadin ve Ziraat Nezareti'nce hazırlanan tezkere, 28 Ağustos 1905 tarihinde Meclis-i Vükela'nın bazı kararlar almasını sağlamıştır. Ancak Meclis-i Vükela'da, Enstitü'ye iştirak edildiğinde Enstitü bünyesinde daimî bir memur bulundurulmasına gerek olmadığı, bunun yerine Roma Sefareti'nden bir memurun görevlendirilebileceği fikri ön plana çıkmıştır.¹³

Ayrıca Sadaret, 6 Eylül 1905 tarihinde Şura-yı Devlet'ten söz konusu hususların görüşülmesi, özellikle istatistik konusunda Ticaret ve Nafia Nezareti'nin göndereceği istatistik cetvellerinin yanında, Orman, Maadin ve Ziraat Nezareti bünyesinde varolan İstatistik Kalemî'yle de görüşülerek, yapılacak değerlendirmenin bildirilmesini istemiştir.¹⁴

10 BOA, Meclis-i Vükela Mazbataları (MV), 133/83.

11 BOA, Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı (Y.A.HUS.), 488/29-2.

12 BOA, Bâb-ı Âli Evrak Odası Evrakı (BEO.), 2614/196004.

13 BOA, MV., 111/100.

14 BOA, BEO., 2660/199478-1.

Bu arada Meclis-i Vükela'nın Roma Sefareti memurlarından birinin Enstitü'de görevlendirilmesine ilişkin kararı, 25 Ocak 1906 tarihli tezkereyle Saray'a bildirilmiş; devletlerin kabul ve onayını bekleyen senedin içeriğinin henüz tam olarak bilinmemesi gerekçesiyle, 8 Şubat 1906 tarihi itibarıyla bu yönde bir ferman çıkarılmasından kaçınılmıştır.¹⁵ Bu durum, ertesini gün Hariciye Nezareti'ne de bildirilmiştir.¹⁶

Ancak bir yandan Enstitü'yle paylaşılacak bilgiler hakkında çalışmaların yürütülmesine de devam edildiği görülmektedir. Örneğin 10 Şubat 1906 tarihinde Dahiliye Nezareti'nden Sadaret'e gönderilen mazbatada, daha önce Babıâli İstatistik Encümeni'nden de bildirildiği üzere, Enstitü'yle paylaşılacak ziraat piyasaları ve bunların işlemleri, ziraî hastalıklar ve bunların yayıldığı yerler gibi bilgilerin Vilayat-ı Şahane Ziraat Müfettişleri vasıtasıyla toplanabileceği aktarılmış; bu durumdan taşradaki ilgililerin de haberdar edildiği belirtilmiştir.¹⁷

Benzer şekilde, aynı dönemde Roma'daki toplantıda alınan kararlar devlet kademelerinde değerlendirilmektedir. Örneğin Sadrazam Ferid Paşa tarafından, 27 Şubat 1906 tarihli bir tezkereyle Enstitü kararları arasında bulunan işçi ücretleriyle ilgili hususların Osmanlı Devleti açısından bir etki doğurmayacağı, dolayısıyla fezlekenin onaylanmasında bir sakınca bulunmadığı bildirilmiştir.¹⁸ Ancak bu görüşün, sözleşmenin onaylanması sürecine herhangi bir hızlandırıcı etkisi olmadığı anlaşılmıştır. Zira 29 Mayıs 1906 tarihinde Roma sefiri Reşid Bey sözleşmenin küçük ve büyük bütün devletler tarafından imzalanmasına rağmen, Osmanlı Devleti'nin henüz imzalamadığı, bunun için belirlenmiş sürenin gelecek Cuma günü (1 Haziran 1906) dolacak olmasından dolayı, söz konusu işlemin ifası için İtalya hükümetinin kendilerine başvurduğunu aktarmıştır. Ayrıca İtalya kralının bu konuyu yakından takip ettiği, dolayısıyla kralın süreçten doğrudan müteessir olabileceği de özellikle belirtilmiştir.¹⁹ Bu gelişme, Hariciye Nezareti tarafından Sadaret'le, ardından Sadaret tarafından Saray'la paylaşılmıştır.²⁰ Ancak onaylanması için belirlenen tarihe kadar Osmanlı Devleti tarafından bu yönde herhangi bir işlem yapılmamıştır.

15 BOA, İrade Hususi (İ.HUS.), 138/17.

16 BOA, BEO., 2756/206690.

17 BOA, Dahiliye Nezâreti Mektubi Kalemî (DH.MKT.), 2609/105.

18 BOA, Y.A.HUS., 500/13.

19 BOA, Yıldız Perakende Evrakı Elçilik Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik (Y.PRK.EŞA.), 49/44.

20 BOA, Y.A.HUS., 503/31.

Söz konusu tarihten yaklaşık bir hafta sonra, Roma Sefareti, 7 Haziran 1906 tarihli bir telgrafla, İtalya Hariciye Nezareti tarafından, yaşanan gecikmenin uzaması durumunda Osmanlı Devleti'nin imzasının kabulü için tüm imzacı devletlerin onayının talep edilmesi mecburiyetinde kalılabileceğinin kendilerine belirtildiğini İstanbul'a aktarmıştır.²¹

1910 yılına kadar onay işlemi tamamlanmamış; Osmanlı Devleti tarafından sözleşmenin tasdiknamesi, ancak 17 Ocak 1910 tarihinde Roma'da tevdi edilmiştir.²² Böylece Beynelmîlel Ziraat Enstitüsü'nün kurucusu olan 40 devlet arasında Osmanlı Devleti²³ de yerini almıştır.

Söz konusu sözleşmenin 10. maddesine göre, devletler beş sınıf çerçevesinde kendileri için belirlemiş oldukları konuma göre sınıflara bölünmüş ve buldukları sınıfa göre ödeyecekleri iştirak hissesi doğrultusunda da belirli sayıda oya sahip kılınmış ve iştirak hisse masrafi ödemişlerdir. Buna göre birinci sınıfa mensup devletlerin, temsilcileri için 5 oya sahip olarak 16 iştirak hissesini, ilk 2 sene için 1500 Frank, sonraki seneler için 2500 Frank olarak ödemeleri öngörülmüştür.²⁴ Osmanlı Devleti de, birinci sınıfa mensup devletler arasında yer almıştır.

Diğer yandan, 1911 yılının sonuna gelindiğinde, Ticaret ve Ziraat Nezareti'nin içinde bulunduğu bazı yazışmalar, Enstitü üyeliğinin devamı konusunda bazı tereddütlerin doğduğu izlenimini yaratmıştır.

Şöyle ki, Ticaret ve Ziraat Nazırı tarafından Orman, Maden ve Ziraat Nezareti'ne cevaben yazılan bir yazıda 24.000 frank olan iştirak hissesinin, devam etmekte olan Trablusgarp Savaşı nedeniyle ödenemeyeceği, ancak söz konusu miktarın bütçeden çıkarılıp çıkarılmayacağı konusunda bir belirsizlik bulunduğu ifade edilmiştir. Ayrıca Enstitü'de Osmanlı Devleti delegesi olarak Cemil Bey'in aylık 40 lira maaşla görevlendirildiği ve Enstitü'nün Nizamnamesi uyarınca yılda 9 ay toplanıp 3 ay ara vererek çalışmalarını sürdürdüğü belirtilmiştir. Bu çerçevede, Sadaret'e de Enstitü'ye iştirak edip etmeme hususunun Hükümetlerin tercihine bırakıldığı, ancak o tarihe kadar devletin iştirak etmesinin fayda getirmediğinin sabit olduğu da bildirilmiştir.²⁵

21 BOA, HR.İD., 2114/28.

22 BOA, BEO., 4656/349198-9.

23 Beynelmîlel Roma Müessesesi-i Ziraiyesi Hakkında Mukavelename, 27 Şevval 1327, *Düstur*, II. Tertip, C 1, s. 833-849.

24 *Düstur*, II. Tertip, C 1, s. 838, 839.

25 BOA, BEO., 3976/298128.

1912 yılının başında Sadaret'in talebi üzerine Enstitü'de Alman delegenin Osmanlı Devleti'ni vekaleten temsil etmesinin uygun olup olmayacağı Ticaret ve Ziraat Nezareti'nden sorulmuş; verilen cevapta, bu şekilde dahi iştirak hissesinin ödenmesinin zorunlu olduğu; söz konusu ödemenin İtalya hükümetine değil, beynelmîlel bir sıfatı haiz bulunan Enstitü'ye yapılacağı; isteğe bağlı imzalanan bir mukavelename sonucunda kabul edilen iştirak hissesinin ödenmesinden kaçınılamayacağı, söz konusu hissenin Enstitü tarafından her zaman talep edilebileceği de belirtilmiştir.²⁶

Bu doğrultuda, Osmanlı Devleti, Enstitü'den gelen 20 Haziran 1913 tarihli bir yazıda birinci sınıfa mensup devletlerden biri olarak, 1913 yılına kadar yıllık 24.000 Frank (16x1500), 1914'ten itibaren yıllık 40.000 Frank (16x2500) ödemeye davet edilmiştir. 1913 yılına ait 24.000 Franklık iştirak masrafının, Roma Sefareti'nden gönderilen 23 Kasım 1914 tarihli bir yazıdan da anlaşıldığı üzere ödemesi yapılmıştır. Ancak 1914 yılına ait olan 40.000 Franklık iştirak masrafını ödendiğine dair bir kaydın bulunmadığı not edilmiştir.²⁷

Görüldüğü üzere, bir yandan Enstitü tarafsız ve uluslararası iş birliğine dayalı faaliyet göstermeye çalışırken, Birinci Dünya Savaşı'nın ortaya çıkışı, bir uluslararası kuruluşa üye devletler açısından birçok farklı sorunu ortaya çıkarmıştır. Osmanlı Devleti ise, önce Trablusgarp Savaşı, ardından Birinci Dünya Savaşı'nda karşı karşıya geldiği İtalya'nın, aynı zamanda Beynelmîlel Ziraat Enstitüsü'nün merkezini de barındırması açısından ilginç bir noktada yer almıştır. Ancak her şekilde Devletin yıllardır içinde bulunduğu siyasi, askeri ve ekonomik zorluklara rağmen, uluslararası hukukta ortaya çıkan iş birliklerine kayıtsız kalmayarak, destek vermesi ve kurucu devletler içinde yer alması, uluslararası ilişkilerin modernleşmesinde ve güncel gelişmelerin takibinde yenilikçi bir yaklaşım sergilediğini ortaya koymaktadır.

III. Millî Mücadele Döneminde Enstitü Üyeliğinin Durumu

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik devletler arasında kabul edilmesinin ardından, imzalanan Mondros Mütarekesi maddelerine dayanılarak ülkede işgalin yaşanması, Mustafa Kemal Paşa önderliğinde Anadolu'da bir bağımsızlık mücadelesini başlatmıştır. Bir yandan Ankara'da millî egemenliğe dayalı bir yönetimin kurulma süreci, diğer yandan İstanbul'da Osmanlı

²⁶ BOA, BEO., 4011/300767.

²⁷ BOA, BEO., 4656/349198-9.

Hükümeti'nin sürdürmeye çalıştığı yapının varlığı, hukuk tarihinde o güne kadar görülmeyen gelişmelerin yaşanmasına sahne olmuştur.

Bu dönemde Beynelmül Ziraat Enstitüsü, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından çalışmalarına yeniden başlama konusunda 1920 yılının Şubat ayında çeşitli tarihlerde Hariciye Nezareti'ne yazılar göndermiş; Enstitü'nün savaş döneminde karşılaştığı zorlukların giderilerek, 3 Kasım 1920'de faaliyetlerine tekrar başlayacağı bildirilmiştir. Ayrıca savaş sonrasında devletlerin en ihtiyaç duyduğu dönemde Enstitü'nün kaynaklarını arttırmak için programa dahil edilecek birtakım faaliyetlerden bahsedilmiş ve bunlarla ilgili olarak hazırlanacak programın Osmanlı Hükümeti tarafından "mantık-ı kabul olup olmadığı" de istenmiştir. 27 Nisan'da ise Belçika Ziraat Bakanlığı tarafından çiftçilerin şartlarının iyileştirilmesi, devletlerin istatistikî bilgilerinin toplanması ve ziraî ürünlerin artırılması konusundaki çalışma için Osmanlı Devleti'nden ilgili bilgi ve belgelerin Enstitü'ye bildirilmesi de, Enstitü'den gelen 14 Mayıs 1920 tarihli yazıyla talep edilmiştir.²⁸

Konuyla ilgili olarak Babıâli Hukuk Müşavirliği'nce hazırlanan 20 Temmuz 1920 tarihli mütalaada, 1914 yılından 1920'ye kadar yedi yıl için ortaya çıkan yıllık 40.000 Franklık masrafin ödenmesi konusunda bir karar vermeden önce, Osmanlı Devleti'nin Enstitü'nün çalışmalarına ve iştirak masraflarına katılıp katılmamasının iki açıdan değerlendirilebileceği ileri sürülmüştür: - Savaş halinin iştirak masraflarına etkisi; - Savaş halinin 1905 tarihli uluslararası sözleşmeye etkisi. Birincisi, Osmanlı Devleti'nin İtalya ile savaş halinde bulunması, Enstitü faaliyetlerine ve Meclis-i Umumi ile Heyet-i Daimi toplantılarına katılmak için temsilci göndermeye engel oluşturmuştur. İtalya, Enstitü temsilcileri kabul etse dahi, temsilcilerin korunması veya İstanbul ile haberleşmelerinin gizli yapılabilmesi gibi hususlarda güvence sağlanamamıştır. İtalya tarafından verilen taahhütlerin savaş şartları altında her zaman ihlal edilebilecek olması, ilişkilerin başlaması için barışın tesis edilmesinin beklenmesini gerektirmiştir. Dolayısıyla ancak barış sağlandıktan sonra Enstitü'ye temsilci göndermek ve faaliyetlerine katılmak mümkün olacaktır.²⁹

Aynı görüşe, Eylül ayında Hariciye Nezareti tarafından başka bir konuyla ilgili olarak Sadaret'e yazılan bir yazıda da rastlanmıştır. Çekirgelere karşı mücadele konusunda Ziraat Enstitüsü'nde toplanacak konferansa Osmanlı delegelerinin

²⁸ BOA, BEO., 4656/349198-5, 6.

²⁹ BOA, BEO., 4656/349198-9.

tayini değerlendirilirken, Enstitü'nün çalışmalarına iştirak edilemediği ve yedi yıllık masrafın geciktiğinden bahsedilmiş ve Osmanlı Devleti'nin Enstitü'ye iştirak edip etmeyeceği, iştirakin terki şartlarının değerlendirilmesi ve hangi tarihten itibaren vuku bulacağı meselesinin İtalya ile barış ilişkisinin kurulmasından sonra çözülmesi görüşü ifade edilmiştir.³⁰

9 Eylül 1920 tarihinde Ticaret ve Ziraat Nezareti'nden Sadaret'e verilen cevapta, Ziraat Enstitüsü'nün Birinci Dünya Savaşı nedeniyle kesintiye uğrayan faaliyetlerine yeniden başladığı ve Osmanlı Devleti'ne ait iştirak masrafı ile diğer bazı hususlarla ilgili Enstitü'den gönderilen çeşitli yazılarla ilgili bilgilendirme yapılmıştır.³¹

Enstitü'nün ziraata, üretime ve ziraî ürünlerin ticaretine ilişkin bilgilerin toplanması ve yayınlanması, ziraî hastalıklarla mücadele ve sigorta edilmesi, bu konularda hükümetlerce alınması gereken ortak tedbirlerle ilgili eserlerinden savaş döneminde de İsviçre aracılığıyla yararlandırıldığı, “ziraatın memleketimizdeki ehemmiyet-i fevkaladesi hasebiyle bundan böyle de iştirak edilmesi” dolayısıyla savaş yıllarında birikmiş ve barış akdedilmesiyle talep edilen iştirak masraflarının ödenmesi; Enstitü delegeliği görevinin Roma sefaretinden bir memura verilmesinin uygun olacağı; onaylanırsa Roma'da yakında toplanacak içtima-i umumide hazır bulunulması için seçilecek üyenin söz konusu kurum başkanlığına bildirilmesi gerektiği yazılmıştır.³²

Ziraat Enstitüsü'ne iştirak ediliş edilmeyeceğinin belirlenmesi konusunda daha önce Ticaret ve Ziraat Nezareti'nden Sadaret'e tezkere gönderilmiş; 11 Nisan 1921 tarihinde ise bu kez Sadaret'ten Hariciye Nezareti'ne görüş sorulmuştur.³³ Dolayısıyla devletin çeşitli birimleri arasında Enstitü üyeliği konusundaki görüş alışverişi süreklilik arz etmiştir.

Bu doğrultuda 6 Kasım 1921 tarihinde Ticaret ve Ziraat Nezareti'nden Sadaret'e yazılan bir tezkerede, Ziraat Müdüriyet-i Umumiyesinden verilen mütalaanın Enstitü'ye iştirak edilmesi yönünde olduğu vurgulanmıştır. Ancak Osmanlı Devleti'nin malî durumu ve bazı gelir kaynaklarının artırılması yönündeki girişimlere ilgili Avrupa devletleri tarafından çıkarılan engeller ve zorluklar

30 BOA, BEO., 4656/349198-3.

31 BOA, BEO., 4656/349198-2.

32 BOA, BEO., 4656/349198-2.

33 BOA, BEO., 4679/350888.

nedeniyle Enstitü'nün faaliyetlerine iştirak edilmesinin şimdilik mümkün olmadığı belirtilirken, “memleketin vaziyet-i siyasiye ve idariyesi itibariyle de şimdilik müessese-i mezkureye iştirakten tevellüd edecek kavaidin ihtiyar olunacak nakdi fedakarlığa tekabül edemeyeceği derkârdır” denilmiştir.³⁴

Ayrıca Ticaret ve Ziraat Nazırı Abdüllatif Safa Bey tarafından Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla Ziraat Enstitüsü'nün kuruluşunu sağlayan sözleşme gibi antlaşma ve sözleşmelerin münfesihi sayılması, Osmanlı Devleti'nin müttefiklerinin bu konuda takip ettikleri politikaya uygun hareket edilmesi, bütün bu değerlendirmelerin Hariciye Nezareti'nden tekrar teyit edilmesi de vurgulanmıştır.³⁵

Bütün bu fikirler, 15 Aralık 1921 tarihli Babıâli Hukuk Müşavirliği mütalaasında değerlendirilmiş; Osmanlı Devleti'nin Enstitü'ye 1914 ile 1921 yılları arasında 8 yıl için senelik 40.000 Franktan toplam 320.000 Frank iştirak bedeli borçlu olduğu, 1921 yılı için ayrıca iştirak hissesi 1.5 misli, yani 60.000 Frank, toplam 380.000 Frank, 1922 yılı için de 100.000 Frank olmak üzere toplam borcun 480.000 Frank olduğu; Enstitü çalışmalarının ülke için fayda sağlayacağından söz konusu borcun ödenmesi ve Enstitü'ye iştirak edilmesi uygunsa da, Osmanlı Devleti'nin mevcut malî durumunun elvermeyeceği sonucuna varılmıştır.³⁶

Savaş yıllarında Osmanlı Devleti'nin tüm dikkat ve mesaisini ülke savunmasına yönelttiği düşünüldüğünde, devletin ziraatın gelişmesine ve Enstitü'nün sağlayacağı faydaya savaşın başarıyla sonuçlandırılmasından sonra önem vermesi ancak mümkün olabilecektir.

Savaş halinin savaşan devletler arasındaki antlaşma ve sözleşmeleri sona erdirmesi söz konusu olup, 1907 Lahey mukavelenmeleri gibi savaş haline mahsus olmak üzere akdolanmış sözleşmelerin bu kuraldan istisna tutulmaları söz konusudur. Ancak 1905 tarihli Beynelmilel Ziraat Enstitüsü'nün kuruluşuna esas olan sözleşme, savaş haline ilişkin olmamakla beraber, istisnalar arasında sayılması mümkün müdür? Bu sözleşmeyi devletlerin her biriyle ayrı ayrı imzalamış oldukları düşünüldüğünde, bu doğrultuda 1905 tarihli Sözleşme'nin de Osmanlı Devleti ile müttefikleri ve tarafsız devletler arasında devam ettiği, ancak savaşan veya ilişkisini kesen devletler ile arasında fesih bulunduğu kabul edilmelidir. Zira Beynelmilel

34 BOA, BEO., 4710/353246-2.

35 BOA, BEO., 4710/353246-2.

36 BOA, BEO., 4710/353246-3.

Ziraat Enstitüsü'nün faaliyetleri, Osmanlı Devleti'nin savaş halinde bulunduğu veya siyasi ilişkilerini kesmiş olan devletler ile bu durumlarda olmamakla beraber Osmanlı Devleti'yle çalışma gerçekleştirmek istemeyebilecek devletlerin iştirakiyle yürütülmektedir. Dolayısıyla bu şartlar altında Osmanlı Devleti'nin de söz konusu Enstitü'nün faaliyetlerinden ve sözleşmeden yararlanması mümkün değildir.³⁷

İtalya'nın Birinci Dünya Savaşı'na katılmasıyla beraber, Osmanlı Devleti'nin Enstitü nezdindeki temsilcisi Roma'dan ayrılmaya mecbur olmuş ve aslında sözleşmenin asıl şartlarından biri ihlal edilmiştir. Ayrıca Enstitü'nün faaliyetleri çerçevesinde savaşan devletlerin birbirlerine bilgi vermekten ve çiftçilerin yararlanacakları teklifleri dile getirmekten kaçınacakları, hatta bitkilere yönelik hastalık bulaştırmaya çalışacakları gibi ihtimaller gündeme taşınmıştır. Bu nedenlerle Osmanlı Devleti ile savaş halinde bulunan veya siyasi ilişkilerini kesmiş devletler arasında 1905 tarihli sözleşmenin geçerli kabul edilmesinin imkansız olduğu sonucuna varılmıştır.³⁸

Sevr Antlaşması'nda da söz konusu sözleşmenin yeniden yürürlüğe girecek şekilde düzenlenmesi de, aslında savaş devam ederken sözleşmenin yürürlüğünün devam etmediğini göstermektedir; dolayısıyla eğer sözleşme devam ediyorsa, böyle bir hükme yer verilmesine gerek kalmayacağı ileri sürülmüştür.³⁹

Diğer taraftan, Osmanlı Devleti'nin müttefikleri olan Almanya ve Avusturya-Macaristan açısından iştirak hissesinin ödenmesi noktasında bir farklılık bulunmaktadır. Söz konusu devletler, savaş sırasında 1905 tarihli sözleşmenin kendilerine uygulanmaya devam etmesini talep etmişlerse de; ancak bunun mümkün olmadığı ortaya çıkmıştır. Zira Almanya ve Avusturya-Macaristan, Brugge'da kurulan bir irtibat klemi vasıtasıyla Enstitü faaliyetlerine iştirak etmeye çalışmış; Enstitü'nün itirazı üzerine 1916 yılında söz konusu kalem kaldırılmıştır. Söz konusu devletler, bu şekilde Enstitü faaliyetlerine önce Roma Sefareti aracılığıyla katılmış; İtalya'nın sansürünün şiddetlenmesi üzerine ilişkiler tamamen kesilmiştir. Dolayısıyla 1905 tarihli Sözleşme açısından Almanya ve Avusturya'nın durumuyla karşılaştırıldığında, Osmanlı Devleti'nin geniş bir hareket serbestisine sahip olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁰

37 BOA, BEO., 4710/353246-3.

38 BOA, BEO., 4710/353246-3.

39 BOA, BEO., 4710/353246-3.

40 BOA, BEO., 4710/353246-3. Bu konuda Hobson da, Birinci Dünya Savaşı'nın, özellikle Osmanlı Devleti, Almanya ve Avusturya Macaristan'ın yokluğunun, Enstitü'nün işleyişini kötü etkilediğini

Sonuç olarak, bu bilgiler ışığında 1921 yılı sonunda Babıâli Hukuk Müşavirliği, Osmanlı Devleti açısından sözleşmenin hükümden ıskat ettiği, dolayısıyla yürürlükte olmadığı için barış antlaşmasının yürürlüğe girişine kadar iştirak bedeli ödenmesine gerek olmadığı görüşündedir.⁴¹

Yaklaşık iki ay sonra, İtalya Fevkalade Komiserliği tarafından gönderilen 14 Şubat 1922 tarihli bir yazıyla Mayıs ayında gerçekleşecek Enstitü toplantısı için Osmanlı temsilcilerinin tayin edilip edilmediği ve Osmanlı Devleti'nin Enstitü'nün Daimi Komitesi nezdinde bir temsilci tayin etmek isteyip istemediği sorulmuştur. Bu soruların cevaplandırılması gerektiği 4 Mart 1922 tarihinde Hariciye Nezareti tarafından Babıâli'ye hatırlatılmışsa da⁴²; Tevfik Paşa Hükümeti'nin bu konudaki nihâi yaklaşımı, 27 Nisan 1922 tarihli bir Meclis-i Vükela kararında ortaya konulmuştur.

Hükümet, Babıâli Hukuk Müşavirliği'nin de mütalaası ışığında savaş halinin söz konusu sözleşmeyi ıskat ettiği gerekçesiyle, savaş ve mütareke dönemlerine ait olmak üzere Ziraat Enstitüsü'ne iştirak bedelinin ödenmesine gerek olmadığı, Enstitü'ye ileride iştirak konusunun barışın sağlanmasından sonra değerlendirilmesine karar vermiştir.⁴³

IV. Lozan Barış Görüşmelerinde Üyelik Tartışmaları

Millî Mücadele döneminde elde edilen askerî zaferin ardından, sıra uluslararası düzeyde siyasî ve hukukî mücadeleye gelmiş; Lozan Barış Konferansı'na İsmet Paşa'nın baş delegeliğini üstlendiği Türk heyeti, kurulmakta olan yeni devletin Osmanlı dönemine ait uluslararası antlaşma ve sözleşmelere ilişkin sorumluluk altına girme ihtimaline dair son derece dikkatli bir yaklaşım izlemiştir.

Aralarında Beynelmîl Ziraat Enstitüsü'ne üyeliği de düzenleyen 1905 tarihli Sözleşme'nin de bulunduğu çok sayıda uluslararası antlaşma ve sözleşmeler konusunda Türk heyeti, görüşmelerde ilk olarak savaşın bu düzenlemeleri ortadan kaldırdığı tezini savunmuş; yeniden yürürlüğe konulmalarını kabul etmemiştir. Bu noktada özellikle Türkiye açısından zararlı olabilecek antlaşmaların ortadan kalkması için savaşın antlaşmaları feshettiği ileri sürülmüştür. Zira eski

---

yazmıştır. Asher Hobson, *The International Institute of Agriculture: An historical and critical analysis of its organization, activities and policies of administration*, University of California Press, 1931, s. 87.

41 BOA, BEO., 4710/353246-3.

42 BOA, BEO., 4710/353246-5.

43 BOA, MV., 223/148.

antlaşmaların kapitüler nitelikte olma ihtimali nedeniyle, bu yönde bir duruş tercih edilmiştir.⁴⁴

İkinci Komisyonun ikinci alt-komisyonunda 15 Ocak 1923 tarihli toplantıda Türkiye ile Müttefik Devletler arasında savaştan önce yürürlükte bulunan antlaşma ve sözleşmeler konusu gündeme gelmiştir. Söz konusu düzenlemelerin tarafsız devletlerin de bunlara katılmış olmaları yüzünden, ortadan kalkmadıkları, ancak bazılarının Türkiye ile Müttefikler arasında yeniden yürürlüğe konulmasının yerinde olacağı dile getirilmiştir. Hatta Barış Antlaşması'nın bir maddesinde⁴⁵, Müttefik Devletlerden her biri ile Türkiye'nin, kendilerine uygun görünecek herhangi bir sözleşmeyi yeniden yürürlüğe koyma konusunda anlaşmaya vardıklarının belirtilebileceği de ifade edilmiştir.⁴⁶

Bu durum, Müttefik Devletlerin Türk heyetinin bu yaklaşımına diğer barış antlaşmalarında takip edilenlerden farklı bir usul teklif ederek cevap verdiklerini göstermektedir. Şöyle ki, teklif olunan usul, tarafların üzerinde uzlaşmaya varmalarıyla düzenlemelerin yürürlüğe girmesidir. Dolayısıyla tarafların uyuşmasıyla yürürlüğe girecek olan antlaşma ve sözleşmeler, devletlerarası ilişkilerde eşitlik ve mütekabiliyet esasını hakim kılacaktır. Fransız delege Serruys, savaştan sonra yapılan barış antlaşmalarının hiçbirinde böyle bir hükmün kabul edilmediğini, Türk heyetinden bunu takdir etmelerini beklediklerini söylemiştir.⁴⁷

26 Ocak 1923 tarihli toplantıda alt-komisyonu İngiliz, Fransız ve İtalyan Temsilci Heyetlerince sunulan ve Türkiye ile öteki devletler arasında çok-tarafli ve iki-tarafli bazı antlaşmaların yeniden yürürlüğe konulmasıyla, Türkiye'nin ekonomik nitelikte bazı sözleşmelere katılmasına ilişkin maddeleri kapsayan bir tasarı sunulmuştur.⁴⁸

Mustafa Şeref Bey, alt-komisyonadaki görüşmeler sırasında Beynelmîlel Ziraat

44 Cemil Bilsel, *Lozan*, C II, Sosyal Yayınları, İstanbul, 1998, s. 161.

45 Müttefik Devletler tarafından teklif edilen hüküm şu şekildedir: "Türkiye ile yapılmış iki-tarafli Antlaşmalar, Sözleşmeler ve Anlaşmaların yeniden yürürlüğe konulmaları gerekiyorsa, işbu Antlaşmanın yürürlüğe girişinden başlayarak on iki aylık bir süre içinde, isteyen Müttefik Devletlerden her biri, Türkiye ile anlaşabilecektir". Seha L. Meray, *Lozan Barış Konferansı-Tutanaklar-Belgeler*, Birinci Takım, C II, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001, s. 183; Bilsel, *age.*, s. 162.

46 Meray, *age.*, Birinci Takım, C II, s. 172.

47 Meray, *age.*, Birinci Takım, C II, s. 172, 173; Bilsel, *age.*, s. 161, 162.

48 Meray, *age.*, Birinci Takım, C II, s. 178.

Enstitüsü'nün kuruluşunu düzenleyen Sözleşmeye savaştan önce katıldıklarını, ancak savaş sırasında, Enstitü'nün yalnız Müttefik Devletler ile tarafsız devletler yararına çalıştığını belirtmiştir. Bu koşullar altında, Türk Temsilci Heyeti, bu kurumun savaş zamanındaki çalışmalarından doğan ve birikmiş olan giderlerine katılmalarının gerekmeyeceğini de vurgulamıştır. Türkiye'nin, söz konusu Sözleşmenin yeniden yürürlüğe girmesine karşı çıkmamakla birlikte, Enstitü'ye etkin bir katılmanın yararlarını elde etmemiş bulunduğu bir savaş dönemine ilişkin katılma payının kendisinden istenmemesi yönünde ileri sürdüğü çekince, Komisyon'da uygun bulunmuştur.⁴⁹

Ardından “Birtakım Andlaşmaların ve Sözleşmelerin Yeniden Yürürlüğe Konulmasına ya da Bunlara Son Verilmesine İlişkin Rapor” başlıklı alt-komisyon raporu, 27 Ocak 1923 tarihli İkinci Komisyon'un genel oturumuna sunulmuştur.⁵⁰

31 Ocak 1923'te sunulan ve kabul edilmesi beklenen barış antlaşması tasarısında Müttefik Devletler tarafından 112.madde olarak sunulan yeniden yürürlüğe girmesi planlanan uluslararası antlaşma ve sözleşmeler arasında Ziraat Enstitüsü'ne ilişkin 1905 tarihli Sözleşme'ye de yer verildiği görülmüştür.⁵¹

Barış görüşmelerine ara verilmesinin ardından, tekrar Lozan'da bir araya geldiğinde konu ilk olarak Üçüncü Komite'nin 28 Nisan 1923 tarihli oturumunda gündeme gelmiştir. Türk heyetinden Hasan Bey, Ziraat Enstitüsü ile ilgili olarak Türk Hükümeti'ne düşen birikmiş borçların tutarı kesin olarak bilinmediğinden, ileri sürülen çekinceyi tekrar dile getirmiştir.⁵²

Genel Sekreterliğin Türk Temsilci Heyeti'ne sunduğu 16 Mayıs 1923 tarihli notta Üçüncü Komite'nin 28 Nisan tarihli oturumunda gündeme gelen mali yükümlülüklerle ilgili olarak İtalyan Temsilci Heyeti, Dışişleri Bakanlığı'ndan aldığı bilgilere göre, 1914'ten o tarihe kadar yıllık katkısını ödemiş bulunan Türkiye'nin Beynelmillel Ziraat Enstitüsü'ne 360.000 Frank tutarında borcu olduğunu aktarmıştır. Enstitü Başkanı da, birinci kategoriye yazılmış bulunan Türkiye'nin, uygun görürse, ileride kendisine daha az ağır bir iştirak hissesi düşecek başka bir sınıfa geçmeyi isteyebileceğini bildirmiştir.⁵³

49 Meray, *age.*, Birinci Takım, C II, s. 179.

50 Meray, *age.*, Birinci Takım, C II, s. 69.

51 Meray, *age.*, Birinci Takım, C I, 2. Kitap, s. 92.

52 Meray, *age.*, İkinci Takım, C I, 2. Kitap, s. 18, 19.

53 Meray, *age.*, İkinci Takım, C I, 2. Kitap, s. 111.

Türk Temsilci Heyeti'nin gönderdiği 21 Mayıs 1923 tarihli ve 7 sayılı bir yazıda ise, Türk Hükümeti, Beynelmîlel Ziraat Enstitüsü'nün giderlerine katkıda bulunan devletler arasında bulunmayı sürdüreceğini, hangi kategoriye yazılmak istendiği hususunun barış yapıldıktan sonra bildirilmesi hakkını saklı tutmak istediğini iletmiştir. Ayrıca 360.000 Franklık borç tutarı konusunda, bu sorunun, diplomasi ilişkilerinin kesik bulunduğu yıllarda Türk Temsilcisinin görevini yerine getirmeye ara vermiş olup olmadığına göre, doğrudan doğruya Türk Hükümeti ile Enstitü arasında çözümlenebileceği kanısında oldukları da açıklanmıştır.⁵⁴

Üçüncü Komite'nin 22 Haziran 1923 tarihli oturumunda ise M. Montagna, Beynelmîlel Ziraat Enstitüsü'ne ilişkin olarak, Genel Sekreterliğin Türk Temsilci Heyeti'ne gönderdiği 16 Mayıs 1923 tarihli bir yazı ile, buna cevap olarak, Türk Temsilci Heyeti'nin gönderdiği 21 Mayıs 1923 tarihli ve 7 sayılı bir yazıyı Komite'ye sunmuştur.⁵⁵

Aynı oturumda M. Montagna, Beynelmîlel Ziraat Enstitüsü'nün kuruluşunu düzenleyen 1905 tarihli Sözleşme'nin, Barış Antlaşması yürürlüğe konulmaz, Türkiye ile bu Sözleşme'nin taraflarından olan öteki devletler arasında yeniden yürürlüğe girmesini kabul edip etmediğini, Türk Temsilci Heyeti'ne sormuş; İsmet Paşa, olumlu yönde cevap vermekle birlikte, bu kabulün, birikmiş iştirak hisselerine ilişkin ödeme konusunda Türk Hükümeti'nin herhangi bir yükümlülük altına girdiği anlamına gelmediğini de belirtmiştir. Söz konusu sorunun Türk Hükümeti ile Enstitü arasında tümüyle açık kaldığını belirtmesi üzerine, M. Montagna, bu sözleri senet saydığını söylemiştir.⁵⁶

Sonuç olarak 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Barış Antlaşması'nda 99. madde kapsamında yeniden yürürlüğe girecek düzenlemeler arasında Beynelmîlel Ziraat Enstitüsü'nün kuruluşuna ilişkin 1905 tarihli sözleşme de kabul edilmiştir.

Sonuç

1905'te 40 üye devletle kurulan, 1934'te 74 üye sayısına ulaşan ve 1948 yılında yeni kurulan Gıda ve Tarım Örgütü'ne devredilen Beynelmîlel Ziraat Enstitüsü, en önemli sınavlarından birini Birinci Dünya Savaşı döneminde vermiştir. Savaş, Enstitü'nün kurucu üyelerini karşı karşıya getirmenin yanında, faaliyetlerine ara vermesine de neden olmuştur.

⁵⁴ Meray, *age.*, İkinci Takım, C I, 2. Kitap, s. 112.

⁵⁵ Meray, *age.*, İkinci Takım, C I, 2. Kitap, s. 99.

⁵⁶ Meray, *age.*, İkinci Takım, C I, 2. Kitap, s. 99.

1905'te kurucuları arasında Osmanlı Devleti'nin de bulunduğu Enstitü, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra bu kez siyasî, ekonomik ve hukukî bağımsızlık mücadelesi veren Türk milleti tarafından kurulan yeni devletin üyelik sürecine tanık olmuştur.

13 Ekim 1927 tarihinde İcra Vekilleri Heyeti tarafından Lozan Barış Antlaşması'nın 99. maddesi uyarınca iştirak edilecek Beynelmilel Ziraat Enstitüsü'ne 200.000 Frankın ödenmesine ve üyeliğin 3.sınıf olarak devam etmesine karar verilmişse de⁵⁷, 26 Ocak 1928 tarihli Enstitü Daimi Komitesi'ne sunulan raporda⁵⁸ Türkiye'nin halen 1.sınıfa mensup bir devlet olarak Enstitü üyeliğini sürdürdüğü görülmüş ve bu yönde ödeme yapıldığına dair bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Tüm milletlerin sağlıklı ve refah içinde bir geleceğe sahip olma amacını içinde barındıran tarım konusunda Osmanlı döneminden Cumhuriyet'e uzanan bir çizgide uluslararası hukuktaki gelişmelerin yakından takip edilmesi, Türk hukuk tarihi açısından çağdaşlaşma konusunda süreklilik gösteren bir örnektir.

57 Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-18-1-1/ 26-55-13.

58 Hobson, agm., s. 334.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA),

Bâb-ı Âli Evrak Odası Evrakı (BEO.): 2614/196004; 2660/199478; 3976/298128;
4011/300767; 4656/349198; 4679/350888; 4710/353246.

Dahiliye Nezâreti Mektubî Kalemî (DH.MKT.): 2609/105.

Hariciye Nezareti İdare (HR.İD.): 1336/34; 2114/28.

İrade Hususi (İ.HUS.): 138/17.

Meclis-i Vükelâ Mazbataları (MV): 111/100; 133/83; 223/148.

Yıldız Perakende Evrakı Elçilik Şebenderlik ve Ateşemiliterlik (Y.PRK.EŞA.):
49/44.

Yıldız Perakende Evrakı Hariciye Nezareti Maruzatı (Y.PRK.HR.): 34/58.

Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı (Y.A.HUS.): 488/29; 500/13; 503/31.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA),

30-18-1-1/ 26-55-13.

Araştırma ve İnceleme Eserler

Bilsel, Cemil, *Lozan*, C II, Sosyal Yayınları, İstanbul, 1998.

Düstur, II. Tertip, C 1.

Hobson, Asher, *The International Institute of Agriculture: An historical and critical analysis of its organization, activities and policies of administration*, University of California Press, 1931.

Luzzatti, Luigi, "The International Institute of Agriculture", *The North American Review*, C 182, S. 594, May 1906, s. 651-659.

Meray, Seha L., *Lozan Barış Konferansı-Tutanaklar-Belgeler*, Tk. I-II, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.

Mignemi, Niccolò, "Italian agricultural experts as transnational mediators: the creation of the International Institute of Agriculture, 1905 to 1908", *Agricultural History Review*, British Agricultural History Society, C 65, S. 2, 2017, s. 254-276.

Saqui, Laura Lubin, "The International Institute of Agriculture: An Experiment in International Cooperation", *Proceedings of the Annual Meeting (Western Farm Economics Association)*, C 17, 1944, s. 1-5.